

Författaren har följt ett utterspår ut till kanten för fasta isen norr om Klobbskat. Notera ispiken, tegsnässkidor och Nokia Tuura-stövlar (16.2.2016). Foto: Niclas Fritzen.

Om utter på Valsörarna

ERIK ISAKSON

Varför jag hamnade på Valsörarna som utterinventerare

Hela livet har jag arbetat med inventeringar av stora däggdjur som fjällräv, varg, utter och säl i Sverige. På en vargexkursion i Perho 1994 träffade jag Niclas Fritzen och efter det har vi tillsammans tittat mycket på spår i snö. Hösten 2015 satt jag på Holmöggadd några veckor och väntade på hans radiomärkta fladdermöss som skulle komma flygande från Valsörarna om natten. Det kom inga. I samband med det åkte jag även över Kvarken i min Crescent Humlan-båt och hittade utterspillning på Valsörarna. Sommaren 2014 hade Pekka Peura ringmärkt tordmule på Glopptenarna öster om Björkönen och då hittat en död utter under en sten med tordmuleungar. Hösten 2014 hade Christer Hangelin fotograferat en utterfamilj på Äbbskäret, Valsörarna. När han frågade andra som brukade vara där ute om utterobservationer, så

var svaren att ingen visste något. Inåt de stora öarna och fastlandet har den kommit tillbaka på senare årtionden. De färska observationerna väckte frågorna om hur vanlig uttern är på Valsörarna och om den eventuellt äter sjöfågelungar. Uttern är beroende av vatten och den fångar största delen av sina byten genom att dyka. I finländska undersökningar har det konstaterats att födan främst utgörs av fisk och groddjur och i liten utsträckning kräftor. Att uttern äter däggdjur eller fåglar hör till undantagen. Dessa undersökningar hänförs dock till rinnande vattendrag och sjöar, och det finns inga uppgifter om utterns födoval i vår skärgård. Så Fritzén och jag tänkte att vi borde samla spillning för bytesvalsanalys baserat på DNA-undersökningar och samtidigt få en bild av utterförekomsten i området. Födovalsanalyserna kommer att redovisas senare.

Här ska jag berätta lite om förekomsten av utter

Tre gånger besökte jag området under 2016, 15 februari–1 mars, 4–18 juni och 10 juli–3 augusti. I februari ville jag få en överblick av utterförekomsten

Utloppet till havet från Käringsund (29.2.2016). De flesta spåren är från mårhund, men det fanns även några spår av rödräv och utter. Mårhundens har hittat något ätbart; fisk eller grodor? Foto: Erik Isakson.

Nyfrusen havsis
på utsidan av
Storskär (29.2.2016).
Landkallen fastfrusen i
stranden. Författarens
snöskoter Lynx Forest
Fox och ispik.
Foto: Erik Isakson.

på spårnsnö och under sommaren samlade jag spillning före och efter att sjöfågelungar kläckts.

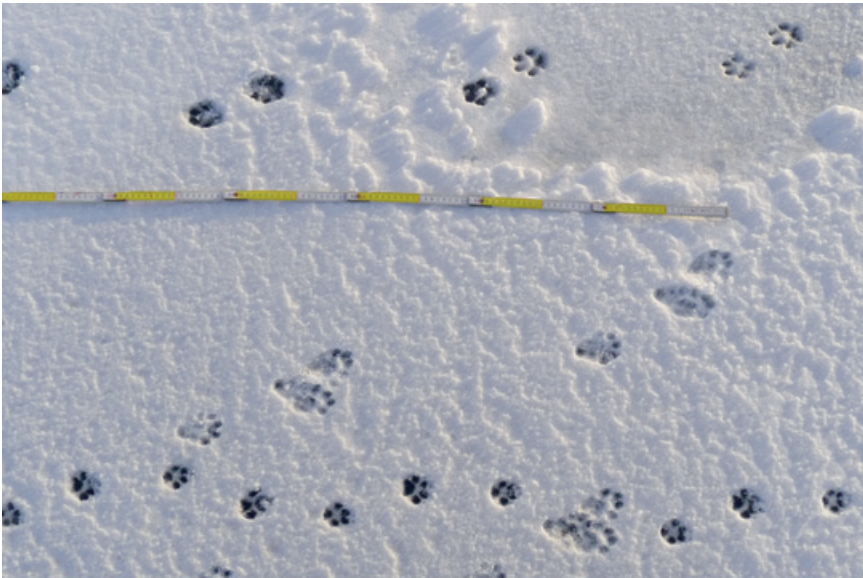
I januari 2016 lade sig den fasta isen ut till Valsörarna och jag tänkte att i slutet av februari har dagarna blivit längre och isen som tjockast, och är man där tillräckligt länge så borde man få några dagar med bra spårnsnö: sol så att man ser skuggor i snön, mjuk snö där djuren lämnar spår, vindstilla så att spåren inte drevar igen och detta ska vara en eller flera nätter i följd. Men dessa förhållanden är ovanliga, och det blir mycket väntan. Från Sverige hade jag med mig snöskoter och kälke. Tanken var att åka ut till Valsörarna, bo i Biologiska stationen och leta spår med skidor och med snöskotern för att hinna genomsöka ett lite större område. Men när jag skulle åka till Finland så hade den fasta isen gått upp mellan Lappörarna och Malskäret. Jag åkte ändå och fick istället låna en stuga på Finngrund utanför Klobbskat. När jag kom möttes öppet vatten och fast is vid Klobbskat; därifrån fortsatte iskanten i en båge ut till Björkögrunden. Under tiden jag var i området frös isen åter ut till Valsörarna.

Det är spännande att åka skidor och snöskoter på havsisar. Vid skidåkning har jag skidstav i ena handen och ispik i den andra, och tänker hela tiden på utseendet på isen eller vad som finns under snön. Det är då enkelt att slå till lite hårdare med ispiken om man är fundersam på isens tjocklek. Med snöskoter blir det annorlunda. Nuförtiden är det många som gasar när isen blir osäker, ju fortare desto bättre, och ofta går det bra. Men jag föredrar att köra sakta, stanna ofta, hugga hål i isen för att se tjocklek och hela tiden försöka tänka på hur isen är framför mig. Det är spännande. Kvarken är grund och Bottenviken stor, så det är mycket vatten som rinner fram och tillbaka vid vattståndsvariationer, det blir många strömställena mellan öarna.

Jag letade spår med skidor i området från Klobbskat utanför de stora öarna till Lappörarna och västerut i Björkögrunden. Med snöskotern kunde jag komma längre bort innan jag satte på mig skidorna. Alla dagar, utom två med snöfall, såg jag utterspår. Fyra gånger såg jag utter: en på fasta isen innanför Finngrund, en springande och simmande på tunn nyis utanför Klobbskat och en i en strömfåra mellan De Geermoränerna från utsiktstornet vid Svedjehamn. Det roligaste mötet var när jag skidade längs fasta iskanten längst västerut i Björkögrunden och skulle rasta vid en stor sten söder om Mosan. Då fick jag se tre uttrar, hona med ungar, utan att de upptäckte mig. I två timmar tittade jag på dem. Utanför ön låg svart nyfrusen is med råkar. En bit ut på isen låg en vikare och längre ut på uppskruvad is satt en havsörn. Uttrarna höll länge till på landkallen på Mosan. Landkallen är den is som är fastfrusen i stranden vid vinterns högsta vattenstånd. Isen på vattnet höjs och sänks med vattenståndsvariationer och då blir det en spricka mot landkallen. Om det är tillräckligt med snö som isolerar mot kylan så kan utter ofta hitta väg ner till vattnet i denna gränsszon. Uttrarna var nere i vattnet korta stunder och kom upp och tuggade på något smått; det måste ha varit småfisk. De klättrade nästan på varandra. Sen galopperade de ut till ett stort stenblock i tunnisen och stannade länge där innan de fortsatte ut till en råk. Hela tiden i rörelse, nyfikna, nära varandra – en stor och två tydligt mindre. Jag blev till slut kall och skidade vidare medan uttrarna badade i en råk. Det var mycket utterspår och -spillning i området – de hade varit där i flera dagar.

Där utter varit upp på snön och markerat, både när den kommit underifrån och när det kommit längs en spårlopa, så hade kråkor ofta sprätt isär spillningen. Äter kråkan bandmasken som det ibland kunde vara mycket av, för det är väl inte så mycket näring i fiskbensresterna? Även mårdhund hade ofta varit förbi. Jag såg aldrig spår på snön av att utter ätit fisk. Det är nog för att den mest äter småfisk och då blir det inga rester.

Den 29 februari var det spårsnö från två nätter; solen sken så att spårren var lätta att se och jag hade kollat isen utanför Nikersgrunden dagarna innan. Den frös mer för varje dag. Så det var dags att se om det gick att komma ut till Valsörarna. Utåt Valsörsgloppet låg isen nyfrusen, jämn och snöfri, 10–20 cm tjock. Förbi Gråsjälbådan var den mer oregelbunden: ibland snö på isen, ibland frusna strömställ. Jag valde den jämna tunnare isen ut till Mal-skäret och därifrån äldre is till Fläsket. Flera gånger korsade jag utterspår som

Spår vid utloppet från Käringsund (29.2.2016). Överst trav av rödräv. I mitten galopp av utter. Underst gång av mårddhund. Varje färgat segment på tumstocken är 10 centimeter. Foto: Erik Isakson.

jag inte hade tid att följa; dagen var kort. På isen utanför Äbbskäret gick två mårddundar sakta en bit från varandra. De stannade, satte sig och gick igen. Mårddunden går ofta långsammare och spårlopan är mycket mer varierad än i rödrävens målmedvetna trav. I Norderstörs sund stannade jag och gick upp till Biologiska stationen, där det fanns några harspår. På utsidan av Valsörarna hade havet gått öppet under lång tid men nu var det nyis in till stranden. Längs stranden var det mycket spår av mårddhund och räv som gjorts när havet var öppet. Utåt havet låg packisen. Från Käringsund rann en liten rännil ner till havet och där var nertrampat av mårddhundspår och några utter- och rävspår. De hittade något ätbart i vattnet – grodor, fisk? Jag rundade Storskär i söder och åkte norrut till mitt skoterspår och sen hem i mörkret. Av fåglar såg jag två korpar, några kråkor, gråtrutar och två havsörnar. Om jag blivit rätt informerad så var jag den ende som var ut med snöskoter till Valsörarna den vintern.

Nästan varje dag spanade jag med tubkikare från Finngrund ut över isen. De flesta dagar såg jag vikare, ibland upp till fem på en dag. Jag hittade en-

staka hål i fasta isen där de legat uppe. Under många år har jag inventerat vikare från flyg i Bottenviken i april när vikarna ligger uppe på isen och byter päls. Då är det ovanligt med vikare vid hål i fasta isen. De ligger mest ute i drivisen. Däremot kan de ligga vid sprickor i fasta isen på våren när isen går upp. Jag såg en gråsäl i vattnet vid Klobbskat innan isen frös. En eller två havsörnar såg jag varje dag, oftast sittande på is som tornats upp på grund ute i drivisen. Jag förvånades över hur lite skoterspår det var på isen jämfört med vad jag sett i Bottenvikens skärgårdar på svenska sidan.

I juni kom jag tillbaka, då med egen båt och snurra. Jag bodde på Valsörarna. Några dagar med stilla väder inventerade jag svärta, men annars åkte jag sakta längs stränderna och letade markeringsplatser för utter. Jag trodde att det skulle vara svårt att hitta spillning i detta stenlandskap; det borde finnas för många bra markeringsplatser. Delvis har jag gått längs stränderna och tittat lite hela tiden mellan strandkanten och översta vallen av uppspolad växtlighet. Ovanför den är det lav på stenarna och mer växtlighet och därmed svårare att se spillning. Men där markerar nog inte uttern. Jag lärde mig snart att det var lättare att gå iland där de största stenblocken låg, speciellt om det fanns små grottor under. Där fanns ofta spillning av utter.

Tidigare har jag inventerat utter i inlandet; då åker man bil och stannar vid broar och går ett par hundra meter längs vattendraget i anslutning till bron. Om bron är låg och det finns strand under och några stenar på stranden, då är det bästa platsen. En utter kan inte passera utan att markera. Andra markeringsplatser är invid roten av träd med grenar ut över vattnet, under stora stenar och i gamla träbyggnader som kvarnar. Man hinner med ungefär tio punkter på en dag. Resultatet redovisas som procent platser med utterspillning. På Valsörarna gjorde jag inte den sortens inventering eftersom syftet var att hitta spillning. Där koncentrerade jag mig på ställen där chansen var störst att hitta spillning och sedan återvände jag flera gånger. Jag skulle också undvika att störa häckfågeln och därför inte gå mer än nödvändigt på öarna. Därför är det svårt att ge ett procenttal för positiva platser på Valsörarna. Under besöken i juni och juli sökte jag utter på 34 öar eller uddar på Storskär. Det fanns utterspillning på 25 av de platserna. Ingen spillning hittades på 9 platser. De bästa platserna besökte jag upprepade gånger. Totalt insamlades 433 spillningar från vintern och sommaren. En del av dessa spillningar är från mink och jag har inte bestämt alla med säkerhet, men huvuddelen är från utter.

Den 13 juni såg jag en utter fiska vid stenar söder om Östra Malbulten. Efter tio minuter försvann den ur synhåll. Den gjorde upprepade dyk på omkring 5 sekunder och kom upp till ytan och tuggade. Den var upp på en sten och nosade. Jag såg inte att den markerade, men när jag åkte till platsen låg där en spillning och nere i vattnet simmade en massa småfisk, troligen elritsa. Den 7 juni var det lugnt väder och jag räknade svärta och spanade därför mycket med tubkikare. Då såg jag fyra olika vikare på stenar i skärgården mellan Fläsket och Storskär. Även andra dagar såg jag enstaka vikare ligga uppe. Den 30 juli var jag till Hällkallan väster om Storskär och letade utterspillning, men hittade ingen. Där låg en vikare och två gråsälar. På Övergrynnan omkring två kilometer ut i havet nordost om Norderstören fanns mycket utterspillning, så uttern besöker även de yttersta reven. Vid lågvatten torrläggs långgrunda slamstränder i Norderstörs sund. Då blir det fina förhållanden för spår och jag tittade där flera gånger. På några ställen till såg jag spår i stränder. Om man kort drar slutsatser av observationerna från vintern och sommaren så är mårdhund vanligare än rödräv och utter mycket vanligare än mink. Hur många uttrar det finns på Valsörarna eller i hela området jag besökte kan jag

Avfärd från Biologiska stationen för att söka utterspillning (11.7.2016).

Utterspillning på Gråsjälsbådagrynnans strandsten, en slemmig klick med fiskben och bandmask i (11.7.2016).

Foton: Niclas Fritzén.

inte säga, men jag förvånades över mängden spår, spillning och observationer vid fem tillfällen, däribland en familjegrupp. DNA-analyserna ger förhoppningsvis en fingervisning om antalet uttrar på Valsörarna.

Epilog

När jag kom hem från Valsörarna och tittade under bryggan vid min stuga på Möja i Stockholms skärgård så såg jag en spillning. Är det inte utter? Men här finns inte utter! Nu har jag en åtelkamera under grannens bastu och en utter kommer förbi ungefär en gång i veckan. Uttern finns inne på fastlandet norr och söder om Stockholm, men det är inte känt att den kommit så här långt ut i skärgården. Så man ser det man söker och en resa till grannlandet öppnar ögonen.

Utterfamilj vid västra delen av Äbbskäret 17 oktober 2014. Foto: Christer Hangelin.

